

Kirjallisuutta

Tutkimus Ahlqvistin arvostelijantoiminnasta

ILMARI KOHTAMÄKI *Ankara puutarhuri*. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. SKS 1956. 527 s.

Nykysuomalaisen tietoisuudessa Ahlqvist elää pääasiallisesti ankarana arvostelijana: se Ahlqvist, joka vaivojaan säästämättä keräsi arvokasta kielianesta sukukansojemme parissa tai joka kirjoitti Suomen vallan ja Sotamarssin, on suurelta osalta jäänyt peittoon sen Ahlqvistin taa, joka niin säälimättä vainosi Aleksis Kiveä. Kuitenkin meillä on ollut muutamia suppeita tai suppeahkoja yleisesityksiä Ahlqvistin elämästä ja toiminnasta ja yksityiskohtainen tutkimus hänestä runoilijana, mutta juuri tuo puoli Ahlqvistia, joka on elävin nykysuomalaisen tietoisuudessa, hänen arvostelijantoimintansa, on ollut enemmän tai vähemmän katkelmallisen tiedon varassa. Nyt meillä on erikoistutkimus myös siitä: *Ankara puutarhuri*. Tohtori Kohtamäki on siinä käynyt kiinni aiheeseen, joka on todella selvittämisen arvoinen: Ahlqvistin vuosikymmeniä kestänyt uutterra kriitikontointa on ollut varsinkin oikeakielisyytemme historiassa erittäin merkityksellinen, ja sen painavuuden, joka hänen kannanotollaan aikanaan oli myös esteettisissä kysymyksissä, osoittaa jo se tunnettu tosiseikka, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura hänen arvostelunsa säikähdyttämänä 1870 pidätti Seitsemän veljeksen loppupainoksen kirjakaupasta kokonaiseksi kolmeksi vuodeksi.

Aluksi kirjoittaja verrattain laajasti kuvaa Ahlqvistin nuoruutta, hänen aatemaailmansa kehkeytymistä ja esikuviaan. Tässä jaksossa kirjoittaja on voinut käyttää hyväkseen ainesta — varsinkin Ahlqvistin vuosina 1844—45 pitämää päiväkirjaa — joka ei ole ollut aikaisempien tutkijoiden käytettävissä, ja siten luoda varsin merkittävää valoa nuoren Ahlqvistin luonteenpiirteisiin ja kehitykseen. Tutustumme nuorukaiseen, joka aviottoman syntyperänsä vuoksi suhtautuu hyvin epäluuloisesti ympäristöönsä peläten halveksuntaa. Kun hänen opiskelutoverinsa Herman Kellgren jättää hänet kerran kutsumatta joihinkin kesteihinsä, hän on epätoivoissaan: »— — paljon ei olisi tarvinnut, että olisin hirttäytynyt.» 18-vuotiaana hän kirjoittaa: »— — puhettani ja myös kirjoitustani vaivaa kauheaa moittimisen halu, joka johtuu sydämessäni olevasta katkeruudesta. — — Paitsi että se on erittäin rumaa ja paheksuttavaa, tällainen menettely totuttaa aina näkemään asian ennakkoluuloisesti ja yksipuolisesti. Tästä rumasta tottumuksesta minun on koetettava päästä irti.» Vakiintunut professori ei ollut enää yhtä tarkka itsensä tuntija kuin nuori ylioppilas: v. 1865 Ahlqvist nimittäin kirjoitti: »Kielivirheitä luulemme harvan kirjoittajan ja kirjallisuuden tarkastajan olevan

niin kernaan anteeksi antamaan ja hitaan nuhtelemaan kuin me olemme.» Ahlqvist ilmeisesti uskoi voineensa toteuttaa nuoruutensa hyvän päätöksen ja pystyvänsä katselemaan asioita ennakkoluulottomasti. Tosiasia kuitenkin on — se käy täysin selvästi ilmi tri Kohtamäen tutkimuksesta — että Ahlqvistia loppuun asti vaivasi tuo sydämen katkeruudesta johtuva moittimisen halu. Loppuun asti hän oli myös herkkä loukkaantumaan, jos katsoi jääneensä tarpeellista huomiota vaille. Kun Kotikielen Seurassa 1882 ylioppilaat A. V. Koskimies ja O. A. F. Lönnbohm olivat tulleet lausuneeksi, että meillä oli vain vähän »tosityöllä» kunnioitettu M. A. Castrénin muistoa, Ahlqvist katsoi asiakseen seuraavassa kokouksessa lukea pitkän vastalauseen, jossa hän todisteli, että suomalais-ugrilaista kielentutkimusta oli harjoitettu ja siten parhaiten kunnioitettu Castrénin muistoa. Syntipukit ilmoittivat, että heidän lausuntonsa oli väärin otettu pöytäkirjaan ja että heidän tarkoituksensa ei ollut alentaa »niitä todellakin suuria ansioita, jotka yksityiset suomalaiset ja ulkomaalaiset ovat itselleen saavuttaneet Castrénin jälkiä kulkemalla».

Luotuaan taustan Kohtamäki aluksi selvittelee Ahlqvistin kielenarvostelua sekä hänen periaatteitaan että käytännöllisiä kannanottoja. Ilmenee mm., että yhä vielä *ottaa-* ja *oittaa-*verbien välisessä rajankäynnissä noudatettu periaate (*rauta: raudoittaa — vero: verottaa*) on jo Ahlqvistin suosittelema — seikka joka lienee päässyt unohtumaan. Toinen kohta, jossa hänen kannanotollaan kenties on ollut suuntaa antava merkitys, on vieraiden erisnimien kirjoitustapa. E. A. Ingman halusi kirjoittaa ne suomalaistetussa asussa: *Lanteri* (Flander), *Luo-rita* (Florida), *Lapratuori* (Labrador).

Häntä kannattivat M. A. Castrén, Elias Lönnrot ja Klaus Corander. Jos Ahlqvist olisi liittynyt heihin, karttojemme nimistö olisi ehkä nyt tuohon tapaan kansallista. Hän kuitenkin puolsi nykyistä kirjoitustapaa.

Tämän jälkeen kirjoittaja esittelee Ahlqvistin esteettisiä ja aatteellisia näkökantoja ja hänen kirjallisuuskriittikkensä peruslinjoja. Arvokas ja mielenkiintoinen on erityisesti sen seikan toteaminen, että saksalainen esteetikko Rudolph von Gottschall on ollut Ahlqvistin lähimpiä oppi-isiä. Muun muassa se esitelmä, jonka hän piti väitellessään 1863 suomen kielen ja kirjallisuuden professorin virkaan — ja jota hän ei koskaan julkaissut — on enimmäkseen kohta kohdalta, paikoin suorastaan käännettynä, Gottschallin poetiikasta. Ansiokas on myös Kohtamäen esitys Ahlqvistin suhteesta huumoriin. Hyvin vakuuttavasti hän osoittaa, että Ahlqvist itse huumorista joskus puhuessaan tarkoitti satiiria, kokkapuhetta ja kärkevää sanasukkeluutta. Hänen antipatian hallitsema mielensä ei ollut luotu varsinaiseen huumoriin, joka ymmärtää ihmisten heikkouksia, hän tunsi itse olevansa niiden yläpuolella. Kirjoittaja esittää muun muassa sen kuvaavan piirteen, että niin tarkoin kuin mainittu alkajaisitelmä noudatteleeekin Gottschallia, Ahlqvist kokonaan sivuuttaa ne kohdat, missä oppi-isiä tähdentää huumorin merkitystä. Tämä seikka on omiaan valaisemaan Ahlqvistin täysin ymmärtämätöntä suhtautumista Kiveen.

Seuraava jakso, »Arvosteltuja», käsittelee erikseen tärkeimpiä Ahlqvistin arvostelun kohteita. Vaikka tämä menettelytapa tuo teoksen rakenteeseen uuden jakoperusteen — mistä aiheutuu eräitä toistoja, kirjoittaja kun mainitsee arvostellun henkilön kohdalla sellaisia seikkoja, jotka ovat

olleet jo puheena edellisissä luvuissa — niin se on täysin perusteltavissa. Kirjoittaja on nimittäin näin saanut kuvatuksi Ahlqvistin henkilökohtaisen suhtautumisen kuhunkin arvosteltavaansa, mikä juuri hänen kohdallaan on erityisen tärkeätä. Kiveä koskeva laaja luku tuo hyvin olennaista uutta tietämyksemme. Tekijä on voinut vakuuttavasti osoittaa, että se myötämielinen lausunto, jonka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arvostelulautakunta antoi Kullervon ensimmäisestä laitoksesta, on juuri Ahlqvistin kirjoittama. Aikaisemmin on esim. Tarkiainen olettanut lautakunnan palkinneen Kiven näytelmän vastoin Ahlqvistin mielipidettä. Ahlqvistin antipatia Kiveä kohtaan on siis myöhempää lähtöä.

Mihin tuo antipatia sitten perustui? Syyt olivat tietysti moninaiset, kuten kaikissa inhimillisissä suhteissa. Kirjoittajan esitys tästä on johdonmukainen ja luotettavan tuntuinen. Pääsyy oli Kiven viljelemä kieli, joka suuressa määrin poikkesi tavoiteltavasta normaalikielestä ja silloiselta kannalta katsoen todella monessa suhteessa antoi aihetta muistutuksiin. On nimittäin huomattava, että me nykysuomalaiset käytämme kieltä, jonka varoihin Kiven pääteosten kieli on arvostettuna osana kuulunut jo parin miespolven ajan, ja että me siis emme voi ilman muuta asettua aika-laisten kannalle. (Tätä seikkaa on erityisesti Aarni Penttilä tähdentänyt.) Huolimatta neuvoista Kivi ei ottanut ojentuakseen, ja sitä ei Ahlqvist voinut sulattaa. Lisäksi Kiven yksityiselämä antoi aihetta arvosteluun. »Akateemisista korkeuksista katselevan Ahlqvistin silmissä Aleksis Stenvall oli joka tapauksessa vain luvuisaan epäonnistunut, haaksirikkoutunut ylioppilas, joka kirjoitti kirjoja kauhealla suomen kielellä.» Mielen-

kiintoisen vertauskohdan tarjoaa Ahlqvistin suhde kahteen muuhun, sosiaaliselta vaellukseltaan Kiven tapaiseen, yhteiskunnassa epäonnistuneeseen boheemiseen kynämieheen, D. E. D. Europaeukseen ja Antti Rättyyn. Aluksi Ahlqvist oli heille suosiollinen, mutta sitten yhä tuomitsevampi. Rädyn kuoleman jälkeen Ahlqvist kirjoitti mm.: »— — siihen aikaan *Herra Rätty*, nyt vaan *Rätty-vainaja*, tekasi tämän työn parissa viikossa». *H e r r a Rätty* — ei esim. maisteri, miten mitätön mies! Ja tuntuu kuin Ahlqvistin, juurevan tervaskannon, mielestä olisi ollut viimeinen Rädyn aiheuttama häpeä, että hän kuoli: »nyt vaan *Rätty-vainaja*» — ei edes »herra».

Loppuun kirjoittaja on liittänyt 12 petiittisivua käsittävän luettelon Ahlqvistin arvosteluista — joukossa useita nimettömiä, jotka kirjoittaja on onnistunut identifioimaan — sekä henkilöluettelon.

En pidä tarpeellisena tässä ryhtyä toistamaan niitä huomautuksia, joita virallisena vastaväittäjänä tein tätä tutkimusta vastaan, kun se esitettiin Helsingin yliopistossa julkisesti tarkastettavaksi. Kokonaiskäsitökseni on hyvin positiivinen: on kyseessä varsin merkittävä väitöskirja. Lisäksi se on väitöskirja, joka on hauska lukea. Se on kirjoitettu yleismielenkiintoisesta aiheesta, ja runsaat yksityiskohdat on hallittu niin, että ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Ahlqvistin hahmo nousee teoksen sivuilta esiin jyrkkänä ja mahtavana, avuineen ja virheineen. Ja vaikka tohtori Kohtamäki ei mitenkään pyri kaunistelemaan tutkimuksensa kohdetta, arvostelija Ahlqvistia, tämä kuitenkin tulee lukijalle entistä sympaattisemmaksi: emme tosin voi aina hyväksyä Ahlqvistin menettelyä, mutta ymmärrämme sitä nyt paremmin kuin ennen.

MATTI SADENIEMI